

ACTIVITATEA LUI GRIGORIE ȚAMBLAC ÎN MOLDOVA

Vasile Demciuc

Timpul este cel care are puterea de a întări liniile portretistice ale unor personalități marcante în viața culturală, religioasă, socială și politică, și de a statornici în chip definitiv valoarea operei lor, după cum tot timpul este cel care șterge ori împinge ușor în penumbră conturul figurilor cu merite nu pe măsura valvei produse în epocă.

După aproape șase sute de ani de la venirea în Moldova, Grigorie Țamblac se dovedește a fi o valoare culturală și literară de rezistență permanentă, iar rememorarea activității sale este o consacrare a poziției de mare merit pe care o ocupă în trecutul cultural ortodox românesc și nu numai.

Nume celebru în istoria culturii sud-est europene, Grigorie Țamblac a rămas în multe privințe, în ciuda marii sale popularități, încă un necunoscut. A reținut atenția și a beneficiat de aprecierile multor istorici și filologi atât români cât și străini, dar momente importante din biografia sa, cât și părți întinse din operă au continuat să fie insuficient cunoscute sau de-a dreptul ignorate.

Numeroase prejudecăți au împiedicat cercetarea în adâncime a vieții și operei mitropolitului Grigorie Țamblac. Începând cu originea marelui prelat cărturar, ipotezele, unele mai hazardate și mai contradictorii, au găsit o cale larg deschisă. Necunoașterea unor repere biografice cu exactitate a creat mari greutăți în înțelegerea și cunoașterea operei.

Mitropolitul Grigorie Țamblac a intrat pe scena istoriei într-un moment destul de dificil din lumea bizantino-balcanică, într-un moment în care se nășteau o serie de conflicte laice ori confesionale, unele declanșate din cauza unor idei ori acțiuni precipitate; și poate tocmai prin aceasta Grigorie Țamblac, acest "autentic cosmopolit al culturii slave ortodoxe europene"¹, care călătorind din Bulgaria și Serbia în Moldova și Rusia kieveană, din Lituania și Athos în Constantinopol și Konstantz (landul Baden), a lăsat în urmă scrieri hagiografice, predici de un retorism căutat, în stilul școlii oratorice bizantine, jucând un rol aparte în viața spirituală a Moldovei începutului de veac XV, stârnind o serie de discuții în jurul său.

Dintr-un panegiric scris de mitropolitul Grigorie Țamblac pentru mitropolitul Kiprian al Moscovei, aflăm că s-a născut la Târnovo în Bulgaria, și că tatăl său era frate cu mitropolitul Kiprian. În același panegiric, Grigorie Țamblac scrie că în 1379, când avea 10 ani, îl văzuse prima oară pe unchiul său Kiprian, când se întorcea de la Constantinopol, unde primise confirmarea pentru Mitropolia Moscovei, primit în Târnovo cu mare fast de către Euthimie Patriarhul Bulgariei.

Așadar, Grigorie Țamblac s-a născut în jurul anului 1367². Asupra originii sale s-au exprimat câteva păreri: Grigorie Țamblac este de origine bulgar³, Grigorie Țamblac este aromân⁴, este român din Târnovul Bulgariei⁵, român așa "cum probează etimologia cuvântului Sam și Vlahu"⁶. Filaret al Carnigovului vorbește despre "Gregorius Samivlahu"⁷, iar Djordje S.Radojicic scrie despre Grigorie Țamblac "il etait de nationalite valaque de Macedonie"⁸.

Să fie oare acesta motivul pentru care Grigorie Țamblac este trimis special de Patriarhia Ecumenică în Moldova spre a finaliza situația existentă în relațiile cu Moldova, pentru că era cunosător al limbii țării Moldovei, iată o întrebare la care, în stadiul actual al cercetărilor încă nu se poate da un răspuns unanim acceptat.

Pentru elucidarea, măcar parțial, a acestor probleme trebuie să luăm în considerație următoarele:

- sintagma "Prea cinstitul între ieromonahi și părinte duhovnicesc Kir Grigorie călugărul chiliei mele"... arată că el era un călugăr din cercurile patriarhale și nu din alte părți, deci un om de încredere al patriarhului;

- dacă moldovenii n-au primit arhipăstori greci - Teodosie și Ieremia - ar fi acceptat ca în prag de veac al XV-lea, un grec să vadă care este situația bisericească din țara lor? Îclinăm să credem că Grigorie Țamblac nu era grec.

- știindu-se în cercurile patriarhale că Josif era "serboepiscopos" (hirotonit la Peci ori Ohrida, centre bisericești care nu se bucurau de cinst la Constantinopol) credem că Grigorie Țamblac nu era nici sârb, nici bulgar și nici hirotonit la unul din centrele amintite;

- Patriarhul Antonie trimisese la noi și în Galiția spre a constata realitățile bisericești, pe arhiepiscopul Mihail al Bethleemului, care înțelegea limba locului; ca și înaintașul său la scaun, patriarhul Matei a trimis, în 1401 după opinia noastră, tot un cunoscător al oamenilor, al limbii și al locurilor, spre a se înțelege că Josif era un localnic rudă cu domnitorul și hirotonit canonic la Halici și nu undeva în Serbia.

Numele Țamblac este întâlnit încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea la Constantinopol. Ne gândim, desigur, la acel Arsenie Țamblac de pe la 1330-1350; iar numele Țamblacon este întâlnit și în câteva scrieri bizantine din secolul al XV-lea.

Astfel, Georgius Sphrantes în *Memoriile* sale relatează: "iar în anul 46 (6946) la 26 ale lunii ianuarie eu m-am cununat cu Elena, fata secretarului împărațesc Alexei Paleologul Țamblacon"⁹, pentru ca în continuare, același Georgius Sphrantes să afirme că "despotul kir Toma năvălea și impresura orașele fratelui său, Calamata și Mantinea, și a găsit ajutor strălucit în strălucitul protestator, protostratorul Sevastopol Nicolae, prim sfetnic și cumnat al fratelui său și preaînaltului unchi al nevestei mai mult un Chidonide decât un Țamblacon"¹⁰.

Un fapt iarăși demn de reținut este acela că tutorul lui Andronic Paleologul era Țamblacon, de loc din Christopolis lângă Constantinopol¹¹.

De asemenea, să nu uităm și faptul că la 1477, Ștefan cel Mare trimitea o solie către dogele Veneției, Andreea Vendramin, condusă de Ioan Țamblac Paleologul care își începea astfel expunerea: "Prea înălțate principe și domn. Acestea sînt lucrurile pe care le spun cu gura mea. Eu Ioan Țamblacsol și unchi al Domnului Ștefan Voievod din partea lui"¹². Rudă, desigur, cu Maria de Mangop¹³, acest Ioan Țamblac își cunoștea misiunea de a fi apărător al cauzei bizantine încă de la Sinodul florentin.

În atmosfera de vrednică creștere creștină, de studii în ale teologiei aureolată de epoca Sf. Grigorie Palama¹⁴, Grigorie Țamblac avea să-și înceapă pregătirea teologică pe lângă vestitul patriarh cărturar Eftimie de Târnovo¹⁵.

De aici din Târnovo, Grigorie Țamblac a plecat la Patriarhia de Constantinopol unde și-a îmbogățit cultura teologică, desăvârșindu-și învățătura la Athos de unde va aduce mai târziu în Moldova tradițiile de muncă ale monahismului athonit.

La Suceava, capitală a Țării Moldovei, Grigorie Țamblac a sosit în vara anului 1401 împreună cu Manuel Arhonul, ca trimis al Patriarhului Matei (1397-1410) al Constantinopolului, purtând și gramata de confirmare a instalării lui Josif I ca mitropolit al Moldovei¹⁶.

Pornind de la ipoteza că Grigorie Țamblac a venit în Moldova de la Constantinopol, deci ca trimis al Patriarhului Ecumenic, N.T. Kocov¹⁷, combate opiniile unor cercetători, precum I. Sokolov și K. Radcenko, care au considerat că Grigorie Țamblac a venit la curtea lui Alexandru cel Bun de la Mănăstirea Pantocrator din Serbia, unde era egumen. Predicile nu ar fi compunerile sale, ci autorul lor ar fi un alt Grigorie, care nu este identic nici cu acel Grigorie venit cu diaconul Manoil Arhontul.

N.T. Kocev îl combate și pe V.Sl. Kiselkov¹⁸, care consideră că în istoriografie s-a încetățenit convingerea că Grigorie a fost egumen al Mănăstirii Pantocrator deoarece, într-adevăr, a existat un român monah cu acest nume; dar acela ar fi fost fiul lui Paisie Uric, Grigorie Uric (?).

Argumentele lui V.Sl. Kiselkov că Grigorie Țamblac nu este autorul *Muceniei Sf. Ioan cel Nou de la Cetatea Albă* ar fi următoarele:

- stilul povestirii nu se aseamănă cu stilul celorlalte cuvântări ale lui Grigorie Țamblac;

- în descrierea vieții Sf. Ioan cel Nou nu se află nici un indiciu despre participarea personală a lui Grigorie Țamblac la transportarea moaștelor acestuia; or dacă Țamblac ar fi fost autorul povestirii, el ar fi trebuit să participe (?) și la solemnitatea aceasta religioasă;

- povestirea despre mucenicia Sf. Ioan cel Nou a fost introdusă în *Cetie Minei* abia în 1631 și acolo Țamblac este numit egumen al Mănăstirii Pantocrator (aceasta poate fi o interpolare a unui copist de mai târziu, care putea să fi avut în vedere egumenatul său în Serbia);

- folosirea, în textul povestirii a expresiei "în vremea aceea" arată că relatarea privea evenimente din trecut, ceea ce întărește opinia că povestirea a fost creată după moartea lui Alexandru cel Bun. Prin urmare n-ar putea fi atribuită lui Grigorie Țamblac.

Sunt acestea punctele de vedere ale lui V.Sl. Kiselkov, puncte care au fost deseori discutate și disputate în literatura de specialitate.

Ipoteza lui K. Radcenko¹⁹, preluată de Kiselkov, că Țamblac ar fi venit în Moldova direct din Serbia, ar pune la îndoială legătura politico-bisericească dintre Constantinopol și Suceava. Nu se explică prin această ipoteză de ce Grigorie, egumenul Mănăstirii Pantocrator a părăsit Serbia.

Opinia că Grigorie Țamblac a venit direct de la Constantinopol la Suceava cu un scop bine definit este mai verosimilă. Venirea sa ar fi în legătură logică cu situația politică ce s-a creat în sud-estul Europei după căderea statului bulgar sub stăpânirea otomană și asediul Constantinopolului din 1400.

N. Kocev consideră că Grigorie Țamblac a rămas în Moldova, în vreme ce diaconul Manoil Arhontul s-a înapoiat la Constantinopol pentru a raporta cele împlinite de el și de Grigorie după ce au ajuns la curtea lui Alexandru cel Bun. Trimiterea acestor soli cu scrisoarea patriarhală mărturisește continua preocupare a Patriarhiei ecumenice de a-și întări influența asupra popoarelor ortodoxe.

Deși misiunea solilor Patriarhiei de Constantinopol s-a terminat înainte de sfârșitul anului 1401, Grigorie Țamblac sigur nu se întoarce la Constantinopol ci rămâne în continuare în Moldova.

În anul următor, turcii sunt bătuți de oștile lui Tamerlan, dând astfel Bizanțului posibilitatea să-și recapete un șir de teritorii cucerite de turci.

Grigorie Țamblac era mai bucuros să rămână în Moldova, unde avea să se manifeste ca un exponent "extern" al isihasmului bizantin printr-o susținută activitate culturală creatoare, decât să se întoarcă în apăsătoarea și nesigura atmosferă din Constantinopol; în Moldova el va primi și titlul de "presviter al Marii Biserici Moldovale".

Analizând titlul de monah și presviter al lui Grigorie Țamblac trebuie să precizăm că în textele slave vechi cuvântul presviter înseamnă predicator. O astfel de denumire aveau să poarte și alți scriitori și predicatori: Cosma Presviter, Arsenie monah și presviter, Pandolei monah și presviter¹⁷.

Grigorie Țamblac a fost într-adevăr monah și învățător, predicator al bisericii moldovene începând din 1402. Este, probabil, ca să-și fi desfășurat întreaga sa activitate în

cadru cunoscutei Academii domnești de la Suceava¹⁸, unde se pare că însuși mitropolitul Josif activa, "căci singur tâlcuia învățătura bisericii pravoslavnice"¹⁹.

În legătură cu Academia domnească de la Suceava din timpul domniei lui Alexandru cel Bun, s-au emis mai multe păreri asupra caracterului acestei instituții. A. Hasdeu consideră Academia Domnească o "școală juridică" după modelul celei din Constantinopol, școala în care s-au tradus *Pravilele*^{19 bis} și se pregăteau slujitorii bisericii²⁰.

A.D. Xenopol este de părere că la Suceava funcționa o școală slavonească pe lângă Mitropolie²¹; Ștefan Bărsănescu insistă asupra Academiei Teologice în cadrul căreia Grigorie Țamblac a avut un rol important²².

Într-o recentă monografie închinată domniei lui Alexandru cel Bun²³ nu se amintește nimic despre Academia Domnească de la Suceava, considerând ca fiind insuficiente datele existente până acum pentru a dovedi existența unei școli de tip superior în acel timp.

Trebuie însă să înțelegem că în această vreme la Suceava a existat o școală și nu o "academie" după modelul celor de la Praga sau Cracovia, Paris sau Bologna.

La începutul veacului al XV-lea, organizarea vieții bisericești, cu toată rânduiala după modelul luat din Bizanț, precum și pentru problemele de cancelarie domnească, presupun, în mod necesar, folosirea unor instrumente de pregătire a clerului, de instruire, de formare a unei culturi. În reședința domnească, activitatea culturală avea un caracter laic, ea fiind subordonată necesităților cârmuirii, deși susținători ai acestei activități de aici erau aproape toți recrutați din rândul clericilor, singurii, în acea vreme, categorisiți drept oameni de cultură. Între aceștia Grigorie Țamblac ocupă un loc aparte, tocmai datorită faptului că prin întreaga sa activitate s-a dovedit a fi un diplomat în haine preoțești cu misiunea de a salva ortodoxismul de pericolul islamului, care amenința țările Europei după trecerea dincolo de Bosfor.

Grigorie Țamblac "ce au fost dascăl dintâi din Moldova", cum îl caracteriza Episcopul Pahomie al Romanului²⁴ poate fi considerat ca dascăl în perspectiva istorică, luându-se în seamă nu o activitate de catedră ci rolul său de a îndruma, de a sfătui. În această calitate Grigorie Țamblac rămâne în Suceava până în 1407 în interesul politicii moldovene și ai diplomatiei bulgare²⁵, când pleacă în Rusia chemat fiind de unchiul său Mitropolitul Kiprian căruia îi va lua și locul după moartea acestuia.

Predicile, Cuvintele de învățătură pe care Grigorie Țamblac le rostea la Suceava, erau însoțite și erau înțelese de mulți funcționari, poporul căruia i se adresa nu vorbea decât românește; iar în ceea ce privește conținutul lor, predicile serveau la apărarea Ortodoxismului față de alte tendințe care nu erau în concordanță cu Biserica Ortodoxă și cu conținutul creștinismului²⁶.

Printre ascultătorii lui Grigorie Țamblac se poate să fi fost mulți de origine bulgară, fiind primiți de moldoveni când s-au refugiat de groaza turcilor când aceștia au ocupat Târnovo în 1393 și după lupta de la Nicopole²⁷.

Vorbind despre activitatea lui Grigorie Țamblac în Moldova, multă vreme a circulat teza potrivit căreia Grigorie Țamblac a fost și stareț al Mănăstirii Neamț²⁸. De unde totuși a pornit această teză?

Afirmația despre Grigorie Țamblac ca stareț al Mănăstirii Neamț aparține arhimandritului Andronic, cronicar și istoric al acestei mănăstiri. Apoi, această părere a fost îmbrățișată de Episcopul Melchisedec al Romanului, iar mai târziu dezvoltată și argumentată de A.I. Iatimirski.

Lucrarea Episcopului Melchisedec²⁹ a reprezentat pentru acel timp o contribuție însemnată la studiarea culturii noastre vechi³⁰.

După cum se știe, în septembrie 1883 Episcopul Melchisedec se afla la Mănăstirea Neamț cercetând amănunțit biblioteca mănăstirii, întocmind *Catalogul cărților sârbești și rusești, manuscrise vechi* (106 titluri).

Din *Istoria Mănăstirii Neamț*, scrisă de Andronic Duhovnicul (n. 1820 în satul Erărești, ținutul Cîrligăturii)³¹, episcopul Melchisedek aflase și despre *Liturghia slavă* scrisă și semnată de Grigorie Țamblac pe când era mitropolit al Kievului. Liturghia care se afla în Biblioteca Mănăstirii Neamț purta cea mai veche însemnare slavă a lui **Grigorie Țamblac ca mitropolit al Kievului, al Galiției și a toată Rusia**.

Apoi Episcopul Melchisedek află că manuscrisul original al *Liturghierului* fusese pierdut și că Andronic scrisese și o viață a lui Grigorie Țamblac, intitulată *Viața Prea cuviosului părintelui nostru Grigorie Țamblac egumenul Sfintei Mănăstiri Neamțului în Moldova și a mitropolitului Kievului Galiției și a toată Rusia*, manuscris ce cuprinde 49 de pagini aflat în Iași, cu litere începătoare ornametate în negru, 25 rânduri pe pagină, manuscris ce se afla în proprietatea preotului prof. dr. Paul Mihail.

Această teză că Grigorie Țamblac a fost stareț al Mănăstirii Neamț a fost preluată și de A.I. Iatimirski³².

Iatimirski se știe că și-a susținut tezele sale cu privire la activitatea lui Grigorie Țamblac ca egumen la Mănăstirea Neamț, bazându-se pe 3 scrisori din secolul al XVI-lea, publicate de el însuși, scrisori care s-au dovedit a fi însă false³³; de altfel și P. Rusev și A. Davidov afirmă clar că "astăzi nu s-ar mai putea susține teza că Țamblac a trăit și activat la Neamț"³⁴.

Nu ar fi avut nici un sens ca Grigorie Țamblac să lase locul de presviter în Suceava și să devină egumen al Mănăstirii Neamț, mai ales că el renunțase la un asemenea post pe care l-a ocupat câțiva ani mai înainte în Serbia, pentru a merge la Constantinopol.

În aceeași lucrare, dedicată lui Grigorie Țamblac de A.I. Iatimirski, Grigorie Țamblac este confundat cu Gavril Uric³⁵. Ori, bine știut este că Gavril Uric este cu totul și cu totul altă persoană, fiu al unui mic boier moldovean, călugărit apoi la Mănăstirea Neamț. Gavril Uric este cel care a creat admirabilul *Tetraevangheliar* la porunca Doamnei Marina, soția lui Alexandru cel Bun, *Tetraevangheliar* aflat astăzi la vestita bibliotecă Bodleiană din Oxford; avea să copie și o serie de *Sbornice* ce dovedesc încă o dată interesul purtat isihasmului. Acest vechi cărturar de neam, în solitudinea chiliei sale a dat glas erudiției îmbinată cu pietatea în cele mai alese forme ale artei. Uimește armonia punerii în pagină, siguranța, eleganța trăsăturii caligrafice, calculul riguros care se ascundea sub măiastra alternanță a literelor față de care jocul de pășări ori al inițialelor stabilește raporturi estetic-ordonatoare, demne de rafinamentul unui gravor extrem de oriental³⁶. Este adevărat că lui Gavril Uric i se datorează prima copie a *Vieții Sf. Ioan cel Nou*, datată 1439³⁷.

În perioada cât Grigorie Țamblac a activat în Suceava, a ținut numeroase predici, cuvinte de învățătură, din care s-au păstrat doar 17³⁸, unele cu caracter panegiric, în cinstea sfinților sărbătoriți precum: Cuvânt de laudă Sf. Gheorghe; Cuvânt de laudă Sf. Apostoli Petru și Pavel; Cuvânt de laudă Profetului Ilie; altele la comemorarea marilor evenimente din viața Mântuitorului; la Duminica Floriilor; la Joia Mare; la Vinerea Mare; sau în sfârșit alte câteva, tratând probleme de dogmatică, de asceză sau de morală creștină: Despre viața călugărilor; Despre milostenie și săraci. Tema acestor predici era apărarea credinței creștine, unele având un conținut moralizator, altele având un conținut apologetic.

În Panegiricul închinat Sf. Marelui Mucenic Gheorghe, Grigorie Țamblac se ridică împotriva convertirii la islam, petrecute în Sudul Dunării - deci, în ținutul său de naștere.

În Predica la Duminica Floriilor răspundea atacurilor musulmane îndreptate împotriva creștinismului, stigmatizând violența folosită de mahomedani ca mijloc de convertire la religia lor.

În acea predică Despre milostenie și săraci, Grigorie Țamblac sugera domnitorului și marii boierimi să fie generoși cu refugiații bulgari veniți în Moldova, fiindcă aceștia își lăsaseră tot avutul pradă turcilor spre a-și salva viața și credința.

Aceste predici, precum și celelalte, alcătuite în spiritul vremii, pătrunse de un sincer misionarism, în care era inclusă dragostea pentru tradiție, au făcut o puternică impresie asupra ascultătorilor. Printre ei, desigur, mulți erau refugiați din sudul Dunării, mai ales după căderea unor teritorii sub turci.

Așadar, predicile lui Grigorie Țamblac, ținute la Suceava, exprimau o idee curentă în vremea respectivă: groaza de islamism și dragostea pentru tradițiile care erau amenințate cu pieirea din partea dușmanilor, a căror apropiere o simțeau. Prin aceste predici, Țamblac s-a manifestat ca "un mare orator al vremii și ca un scriitor sincer și important"³⁹.

Toate aceste predici sunt semnate **Grigorie smeritul-monah și presbiter al Bisericii din Moldovlahia**.

Tot în acești ani, cât a stat în Moldova, Grigorie Țamblac a redactat lucrarea ce-l va face cunoscut pentru întreaga ortodoxie sud-est europeană: *Pătîmirea Sfântului și Slăvitului Mucenic Ioan cel Nou carele s-a martirizat în Cetatea Albă*, un panegiric obișnuit de epocă, redactat la aproximativ șapte decenii de la martiriul negustorului din Trapezunt⁴⁰, panegiricul cuprinzând o serie de date referitoare la conjunctura în care a avut loc martiriul negustorului grec⁴¹.

Lucrarea aceasta, a lui Grigorie Țamblac, a servit, desigur, în cadrul acestui universalism medieval, continuat în alt spirit în Europa umaniștilor și artiștilor Renașterii.

Mucenicia Sf. Ioan cel Nou ni s-a păstrat în copia lui Gavril Uric din 1438, iar în 1534 arhimandritul Teodosie inspirându-se din opera înaintașului său, a scris în limba slavonă un *Cuvânt panegiric al Sfântului și Cinstiului mare mucenic Ioan cel Nou*⁴².

Mucenicia Sf. Ioan cel Nou de la Suceava scrisă de Grigorie Țamblac este povestirea strădaniei unui negustor grec care a suferit moarte de martir în jurul anului 1330. Descrierea este plină de amănunte realiste, păstrând totuși cadrul tipic al "unei vieți de sfânt", adică pătîmirea și moartea pentru dreapta credință, figura asupritorului, "ighenomului cetății", minunile.

Grigorie Țamblac descrie scaunul de judecată al "ighenomului" tătar, care se ținu public în fața poporului; descrie diferite cartiere ale orașului, modul în care au fost aduse și primite în Suceava de Alexandru cel Bun. Scrierea păstrează liniile generale ale hagiografiei și modelul retorismului bizantin în genul lui Manases, dar aceste descrieri sunt însuflețite de o participare intens afectivă, aproape o retrăire. Dialogurile sunt, însă, de un patetism convențional, înțepenite de hieratism. Finalul panegiricului, plin de elemente realiste, prezintă un deosebit interes istoric, deoarece cuprinde însemnări de martor ocular al întâmplărilor din Moldova începutului domniei lui Alexandru cel Bun.

Mucenicia Sf. Ioan cel Nou scrisă inițial în limba medio-bulgară, a fost prelucrată apoi și în neo-greacă⁴³, începând cu Patriarhul Nichifor al Alexandriei⁴⁴, apoi de Mitropolitul Meletie Sirigul⁴⁵ și de Patriarhul Calinic al III-lea⁴⁶.

Într-un studiu relativ recent⁴⁷ se ajunge la concluzia că aceștia din urmă nu au prelucrat sau rezumat *Mucenicia Sf. Ioan cel Nou* din limba slavonă, ci versiunea românească din *Cartea românească de învățătură*, (1643) a mitropolitului cărturar Varlaam al Moldovei.

Este un adevăr că în *Cazania* lui Varlaam este inclusă *Viața Sf. Ioan cel Nou*, dar pentru viețile sfinților mitropolitul Varlaam s-a folosit de lucrările lui Grigorie Țamblac și de *Simaxarele* lui Maximos Margunios apărute în grecește la Veneția în 1607⁴⁸.

În *Cazania* lui Varlaam este introdusă *Viața Sf. Ioan cel Nou*, dar se vorbește mai mult despre aducerea moaștelor sfântului la Suceava, pentru că Varlaam traduce panegiricul la 241 de ani de la aducerea la Suceava a moaștelor sfântului. De fapt în acel studiu nu se neagă numai faptul că *Viața Sf. Ioan cel Nou* ar fi opera lui Grigorie Țamblac ci și alte lucrări ale sale cuprinse în sbornicul *Kniga Gregorya Tamblac* ms. 235/384 din Biblioteca Sinodală a Moscovei.

Există patru predici slavone scrise de Grigorie Țamblac, copiate de români: una la Duminica Floriilor, una la Sf. Gheorghe și două în Postul Mare în care autorul este numit **Grigorie monahul și presviterul mănăstirii Pantocrator**.

Copiștii ruși, din secolul al XVI-lea, afirmă Dan Zamfirescu⁴⁹, au confundat pe Grigorie Țamblac cu diverși alți posesori ai numelui Grigorie. Se vede că Dan Zamfirescu evită să cunoască că Grigorie Țamblac a fost egumen al mănăstirii constantinopolitane a Pantocratorului.

În *Cartea lui Grigorie Țamblac* de la Moscova mai găsim și panegiricul mitropolitului Kiprian sub numele "Grigorie, monahul și presviterul mănăstirii Plinjar", deci tocmai ceea ce fusese Grigorie Țamblac.

Deci, în *Kliga Grigorii Țamblac* de la Moscova găsim *Mucenicia Sf. Ioan cel Nou* și panegiricul închinat mitropolitului Kiprian. Să nu uităm că Grigorie Țamblac care văzuse căderea sub turci a Târnovului și a Vidinului, scrisese înainte de a veni în Moldova o relatare despre aducerea moaștelor Sf. Paraschiva Epivatesca din Târnovo în Serbia, o completare la hagiografia patriarhului Eftimie⁵⁰.

Vasil Kiselkov, într-un studiu publicat în 1956⁵¹, contestă categoric paternitatea lui Țamblac asupra *Mucenicii*, argumentele folosite fiind apoi preluate de Dan Zamfirescu⁵² și mai recent de Arhimandritul Ciprian Zaharia⁵³.

În afară de Vasil Kiselkov, toți cercetătorii bulgari restituie lui Grigorie Țamblac drept autor al *Mucenicii Sf. Ioan cel Nou*, lucrare care interesează literatura română veche și nu numai.

Într-un studiu apărut în 1964 se arată că *Mucenicia Sf. Ioan* este scrisă între 1437-1439, deci după moartea lui Alexandru cel Bun, de către mitropolitul Grigorie al Moldovei și că acesta fiind grec de origine a scris mai întâi în limba greacă și apoi tâlcuită în slavonește⁵⁴.

În lucrarea apărută la Sofia în 1966, închinată vieții și activității lui Grigorie Țamblac, se arată clar: "Le Martyr de St. Jean le Nouveau de Suceava les sermons écrit en Moldavie ainsi que la vie et l'activité a Suceava réservent a Camblak une lieu particuliere dans l'histoire de la literature et de la culture roumaine... le premierecrivain auteur d'oeuvre originales, vraiment litteraires et d'art - dans la litterature roumaine en general c'est bien Gregoire Camblak"⁵⁵.

În nota lui E.P. Naumov apărută la mai puțin de un an după lucrarea lui P. Rusev și A. Davidov⁵⁶ se arată că textul *Mucenicii* seamănă ca redactare și stil cu *Viața lui Ștefan Decianski* și faptul că *Shujba Sf. Ioan cel Nou* nu este altceva decât o prelucrare a *Shujbei lui Ștefan Decianski* atribuită sigur lui Grigorie Țamblac. Despre Grigorie Țamblac la Mănăstirea Deciani știm că a viețuit și activat înainte de a veni în Moldova⁵⁷.

Textul și muzica cratimei "Sf. Ioan cel Nou de la Suceava" din *Irmaughionul* lui Eustatie de la Putna⁵⁸ aparțin tot lui Grigorie Țamblac. Printre argumentele ce vin în ajutorul atribuirii lui Grigorie Țamblac a textului și muzicii cratimii Sf. Ioan cel Nou iată unul care, luat izolat, nu ar fi concludent. În imn, Moldova este numită "Țara de la Miazănoapte", epitet ce nu putea fi folosit decât de o persoană ce venea de la Miazăzi⁵⁹.

În anul 1414 la Konstantz în landul Baden se deschideau lucrările Sinodului concilianist convocat de papa Ioan al XXII-lea, recunoscut în apus ca al 18-lea ecumenic, sinod la care "Muntenia și Moldova figurează pentru prima oară la o conferință internațională"⁶⁰.

Sinodul de la Konstantz împreună cu Sinoadele de la Pisa și Basel - poartă numele de *Sinoade conciliarista* pentru că au căutat să arate superioritatea conducerii sinodale în Biserică față de aceea a papei⁶¹. La acest Sinod, Moldova avea să fie reprezentată de Grigorie Țamblac⁶² care la 15 noiembrie 1416 era deja ales mitropolit al Kievului⁶³ de către Sinodul de la Novgorod⁶⁴.

Motivele lui Grigorie Țamblac de a participa la Conciliul de la Konstantz și lupta lui pentru unirea politică și bisericească au fost patriotice.

Grigorie Țamblac îndeplinea o îndatorire testamentară a unchiului său Kiprian al Kievului, în timpul căruia întreaga peninsulă Balcanică fusese cucerită de turci și care căutase, el însuși să ajungă prin Conciliu la unire politică și bisericească. Mitropolitul Kiprian propusese un astfel de Conciliu grecilor prin iarna lui 1397 în Rusia, adică trei ani după căderea Patriarhului de Târnovo sub turci.

La Conciliu, Grigorie Țamblac s-a prezentat ca împuternicit de craiul Jagello și de ducele Witold, precum și de patriarhul de Constantinopol și de împărat, care erau angajați moral și material de Kiprian, binefăcătorul lor în lupta cu turcii. Mitropolitul Kiprian trimisese 20.000 ruble în ajutor celor ce apărau Constantinopolul, în timpul blocadei de mai mulți ani.

Grigorie Țamblac a sosit la Konstantz în același timp cu grecii, care, după afirmațiile lui Huncio de Zwola, purtau acte împuternicite pentru unire.

Se pare că Țamblac a fost de două ori la Konstantz. După Ulrich von Richental⁶⁵, Grigorie Țamblac a fost prima dată la 21 ianuarie 1416, ca trimis de la Constantinopol: "La 21 zi a lunii ianuarie a sosit episcopul de Kiev, acela e din Grecia și vine în numele său, precum și în numele patriarhului de la Constantinopol, de asemenea și în numele multor vlădici din Grecia"⁶⁶.

În jurnalul cardinalului Filastre se vorbește despre "un trimis al împăratului grec" care, de curând, a convorbit cu papa pentru unire. Același lucru se amintește într-o scrisoare a deputaților din Köln de la 26 martie 1416, că a fost "un înalt trimis al împăratului grec".

În corespondența dintre craiul Sigismund și împăratul grec Manuil, din perioada 1411-1414, se vorbește "despre planul de a lupta împotriva turcilor", Sigismund ca și Manuil căutau alianțe prietenești. Sigismund se bucura pentru dorința lui Manuil de unire a celor două biserici, deoarece încă din 1400 Manuil personal a trimis propunerea de unire către curțile europene apusene.

Dacă dăm crezare notițelor fragmentare ale lui Richental din *Cronica Aullendorf*, acesta a cunoscut un doctor în teologie, adică pe Mauriciu de Praga, care cunoscuse pe arhiepiscop, adică pe Grigorie, și că auzise liturgia greacă, pe care o descrie mai amănunțit, celebrată la Konstantz în timpul șederii lui Grigorie, în anul 1418, deci când acesta a venit a doua oară.

După descrierea cronicarilor, intrarea lui Grigorie Țamblac în Konstantz a produs o neașteptată animație. Mase de oameni, în frunte cu papa Martin al V-lea și regele Sigismund au întâmpinat solemn delegația importantă condusă de Țamblac. Casa în care s-a oprit Grigorie Țamblac, proprietatea lui Ulrich Imholtz a purtat stema lui Țamblac. În această casă s-a oficiat liturgia, descrisă de Richental și a devenit locul central în tablourile pictorilor bavarezi.

"Vineri 25 februarie 1418" după jurnalul cardinalului-Filastre, "în timpul primului an al suveranului papă Martin V și al patrulea al Conciliului de la Konstantz, papa a ținut conciliul general, la care au asistat regele și episcopul Grigorie... slavon din ordinul Bazilican, care se intitulează mitropolit al întregii Rusii, capul a 50 de biserici catedrale ortodoxe, venit ca să exprime respect către suveranul nostru papă cu 6 presviteri din ordinul său"⁶⁷.

Din cuvântarea lui Grigorie Țamblac, formulată la acest Conciliu într-un adevărat stil diplomatic, se evidențiază lupta sa pentru unitatea popoarelor, ca să nu se accepte ca "atâtea popoare să fie despărțite unul de altul", și să se înfăptuiască unirea "după cuvenita cinstă și începutul tradițional", ca să salveze independența popoarelor din sud-estul Europei.

În *Analele ecclesiastice* de Reinhold se află răspunsul papei Martin V la cuvântarea lui Grigorie Țamblac și la epistolele trimise de greci⁶⁸.

Conciliul de la Konstantz a trebuit să se încheie în primăvara anului 1418, datorită răspândirii ciumei, care venea de la Răsărit și care bântuia încă din 1417, făcând multe victime.

Aceste mărturii de activitate ecumenică adaugă noi dimensiuni personalității lui Țamblac. În lupta pentru apărarea dreptei credințe contra mahomedanilor, el a văzut în unirea tuturor forțelor creștine singura cale de a rezista expansiunii otomane.

Adevărata concepție despre ecumenism a lui Grigorie Țamblac a fost relevată și într-un recent studiu al cunoscutului cercetător Hans-Dieter Dopmann⁶⁹.

C. Rezachievici a explicat faptul că "spre deosebire de stema Țării Românești, stema Moldovei nu este reprezentată în cronica Sinodului"⁷⁰ prin faptul că delegația Moldovei era înglobată într-a Poloniei.

Încheindu-se lucrările Sinodului, Țamblac s-a întors la Kiev. S-a stins în jurul anului 1419/1420. L. Boisard afirmă: "Grigoire Țamblac exerca le pouvoir metropolitain jusqu'a sa mort 1419"⁷¹. La fel se afirmă și Filaret al Cernigovului⁷².

N. Kocev ne furnizează o informație puțin pusă în circulație în literatura de specialitate, publicată de I. Ivanov în 1970. Este vorba de o însemnare pe ultima foaie a unui *Tetraevangheliar* din secolul al XV-lea aflat la Mănăstirea Sf. Pavel de la Athos: "În anul 6928 indic 13 a răposat Grigorie Țamblac mitropolitul Rusiei". În același timp, cneazul Lituaniei a scris în 1420 papei Martin al V-lea că, datorită morții lui Grigorie Țamblac, nu mai este posibilă preconizata unire a bisericilor.

Restituirea operei și activității lui Țamblac se realizează destul de greu, printr-o acerbă muncă în arhive, prin depistarea de noi izvoare. Cele mai noi materiale converg în a considera pe mitropolitul Grigorie Țamblac un mare premergător ortodox în sensul ecumenismului din zilele noastre. Începutul activității sale în Moldova, a fost o etapă rodnică, care a permis lui Țamblac să cunoască exemple de toleranță religioasă a românilor față de catolici, armeni și alții.

Reprezentant al unei culturi ecleziastice, mitropolitul Grigorie Țamblac, "pentru care Ortodoxia era o patrie și cultura ortodoxă o singură cultură"⁷³, aparține peisajului internațional dominat de spiritualitatea monahicească isihastă ce triumfase deopotrivă de la Athos la Constantinopol.

Un Pahomie Sârbul sau Maxim Grecul, în literatura rusă, Constantin Costenichi în literatura sârbă, Vladislav Grămăticul în literatura bulgară, Nicodim de la Tismana în cultura sârbă și română, Grigorie Țamblac care și-a desfășurat activitatea în Bulgaria, Serbia, Constantinopol, Moldova și Rusia kieveană, toți aceștia sunt exponenții unei adevărate "internaționale" monahicești, datorită căreia cultura religioasă a lumii ortodoxe circula de la un popor la altul, îmbogățindu-se cu ceea ce crea fiecare.

NOTE

1. Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești sec. X-XVII*, București, 1974, p. 264.

2. Djordje S. Radojicic este de părere că Grigorie Țamblac s-a născut la 1365 în Nicodim de Tismana et *Gregoire Camblac*, în "Romanoslavica", 1964, p. 77.

3. C. Teodorovici, *Grigorie Țamblac*, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, p. 865.

4. Djordje S. Radojicic, *op. cit.*, pp. 77-79.

5. Episcopul Melchisedec, *Grigorie Țamblac*, în AARMSI, 1885.

6. Apolon Andrieș, *Grigorie Țamblac*, București, 1902, p. 5.

7. Filaret al Cernigovului, *Istoria bisericească*, Frankfurt am Main, 1872, p. 246.

8. Djordje S. Radojicic, *op. cit.* p. 79; A.I. Jaczimirski, *Grigorij Camblac*, St. Petersburg, 1904, p. 215.

9. Georgius Sphrantès, *Memorii*, București, 1966, p. 63.
10. *Ibidem*, p. 113.
11. N. Iorga, *Tot Țamblac*, în RI, 1925, p. 13.
12. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, pp. 342-351; N. Iorga, *Unchiul lui Ștefan cel Mare*, în RI, 1919, p. 367.
13. Averkios Papadoupoulos considera pe Maria de Mangop în afara familiei Paleologilor
14. Basile Krivocheine, *La doctrine ascétique et théologique de Saint Gregoire Palamas*, în "Seminarium Kondakovianum" VIII, Praga, 1936, pp. 99-154; Kern C., *L'antropologie de Saint Gregoire Palamas*, Paris, 1950; Idem, *Les éléments de la théologie de Gregoire Palamas*, în "Irenikon" XX, 1947; Mayendorff J., *Introduction à l'étude de Gregoire Palamas*, Paris, 1959; Mayendorff J., *Sf. Grigorie Palamás și mistica ortodoxă*, București, 1995.
15. I.D. Laudat, *Eftimie de Târnovo și literatura slavo-română*, în MB, 7-8/1973; E.Norocel, *Patriarhia Bulgară de Târnovo între 1235-1293*, în ST, 3-4/1966.
16. P. Rusev, A. Davidov, *Grigorie Țamblac*, Sofia, 1966; N.T. Kocев, *Kam vaprosa za propovedniceskaia dejnost na Grigorij Camblak v Moldavia i Vlasiko*, în "Duhovna Kultura", Sofia, 1981.
17. P. Rusev, A. Davidov, *op. cit.*, p. 125.
18. Ștefan Bărsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești*, București, 1971, p. 145; I.D. Laurent, *Academia Domnească de la Alexandru cel Bun*, în MMS, 5-6/1979, pp. 321-324.
19. "Curierul român", 1839, pp. 10-11.
- 19 bis. *Pravilele* - scrieri cu cuprins religios și juridic, îmbinau doctrina ortodoxă cu legile bisericești numite canoane, cu legile de stat în materie bisericească și cu alte tipuri de legi..
20. "Curierul...", p. 11.
21. A.D. Xenopol., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, tom III, București, 1914, pp. 663-667.
22. Ștefan Bărsănescu, *op. cit.*, p. 148.
23. C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984.
24. T.G. Bulat, *Întregiri la istoria bisericii moldovene până la Ștefan cel Mare după mărturii noi*, în MMS 5-6/1969, pp. 324-347.
25. P. Rusev, A. Davidov, *op. cit.*, pp. 14-15.
26. *Ibidem*.
27. *Ibidem*.
28. *Ibidem*.
29. Episcopul Melchisedek, *op. cit.*, pp. 1-64.
30. Paul Mihail, *Geneza studiului întocmit de Episcopul Melchisedek despre Grigorie Țamblac*, în MMS, 7-9/1969, pp. 505-509.
31. BAR are 11 manuscrise ale sale: 1238-1241; 1264-1270; Biblioteca Patriarhiei 1 manuscris 18656.
32. Iatimirski, *op. cit. passim*.
33. E. Turdeanu, *Gregoire Camblac faux arguments d'une biographie*, în RES 2/1946.
34. P. Rusev, A. Davidov, *op. cit.*, pp. 37-38.
35. Damian P. Bogdan infirma categoric opinia că Grigorie Țamblac este același personaj cu David Uric.
36. Sorin Ulea, *Gavril Uric primul artist român cunoscut*, în SCIA 2/1964, pp. 235-264.
37. Ms. slav BAR, nr. 165.
38. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1972, p. 84.
39. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, vol. I, Vălenii de Munte, 1908, p. 63.
40. C.C. Giurescu, *Les relations des Pays roumaines avec Trebizonde aux XIV-e siècle*, în RRH, 1974, pp. 239-347.
41. Simion Florea Marian, *Sfântul Ioan cel Nou*, București, 1895; *passim*.
42. N. Cartoian, *Istoria literaturii române*, București, 1980, p. 47.
43. Dimitrie Goniș, *Prelucrări neoelenice ale Martiriului Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, Atena, 1982.
44. *Ibidem*.
45. *Ibidem*.
46. *Ibidem*.
47. Dan Zamfirescu, *Întâiul scriitor român*, în "Luceafărul", 14 mai 1983.
48. x x x, *Istoria literaturii române*, București, 1964, pp. 362-364.
49. Dan Zamfirescu, *loc cit*, p. 3; idem, *Din nou despre întâiul scriitor român*, în "Luceafărul", 43/1983.
50. P. Rusev, *Reformată na Evtimii de Târnovo*, Sofia, 1980.

51. Vasile M Demciuc, *Raporturi și influențe politice și spirituale în Moldova sec. XVI-XVII* în AMI, Suceava, 1983, p. 144 și urm.
52. Dan Zamfirescu, *Întâiul scriitor român...*
53. Arhim. Ciprian Zaharia, *Josif I Mușat Întâiul Mare ierarh român*, Roman, 1987.
54. T. Voinescu, *Cea mai veche operă de argintărie medievală din Moldova*, în SCIA, 2/1964.
55. P. Rusev, A. Davidov, *op. cit.*, p. 197.
56. B. Naumov, *Kocemke tvorcestva Grigorij Camblak*, în "Sovietskoe slavjane-vedenie", 6/1967.
57. I.D. Laudat, *Grigorie Țamblac în tradiția românească*, în MMS 4-6/1981.
58. R. Pava, *Cartea de cântări a lui Eustatie de la Putna*, în SMIM, 1961, p. 335.
59. *Ibidem*.
60. Constantin I. Karadja, *Delegații din țara noastră la Conciliul de la Konstantz*, București, 1927; Chemarea la Konstantz, lansată de Sigismund de Luxemburg, devenit din 1410 și împărat al "Sfântului Imperiu roman de națiune germană" a adunat în jurul lui Ioan al XXII-lea (1410-1415), antipapa de Pisa, parte din lumea creștină. Acesta cânta la 1 noiembrie 1414 mesa inaugurală a Conciliului. Cu excepția Spaniei, încă fidelă lui Benedict al XIII-lea, antipapa la Avignon, toate națiunile erau prezente. Nici Grigorie al XII-lea, papă la Roma, n-a pregetat a trimite 2 reprezentanți. În cele 45 de ședințe, Sinodul de la Konstantz, pe lângă dorința de a interzice scrierile lui Wicliff, a condamnat pe Jan Hus și Jeronime de Praga arătând superioritatea sinodului ecumenic asupra papei și a pus capăt schismei papale prin recunoașterea lui Martin al V-lea ca unic suveran pontif.
61. Dănuț I. Manu, *Sinodul conciliarist de la Constanța și participarea bisericii din Moldova și Țara Românească*, în GB, 5-6/1973.
62. Vasile M. Demciuc, *art. cit.*, p. 144; A se vedea și Hilda Frey, *Dokladi: Balgarskata literatura i svetovniat literaturen proces*, Sofia, 1983, vol. II, pp. 39-54.
63. Vasile M. Demciuc, *art. cit.*, p. 145.
64. *Ibidem*.
65. Ulrich von Richental, *Chronik das Constanzer Consils*, Ed. Mihail Buk, 1882, p. 47.
66. *Ibidem*.
67. Hilda Frey, *art. cit.*, Întregul text al discursului a fost redat de cardinalul Filastre, întâia oară, apoi de Hilda Frey la Sofia.
68. "Această unire a grecilor cu biserica romană a exprimat-o patriarhul Josif când a văzut deschis că întreaga Grece va fi supusă turcilor, dacă, ca urmare a neînțelegerilor pentru religie, ajutoarele armate ale apusenilor nu se vor găsi în mijlocul lor. Văzând aceasta, împăratul a luat acea decizie ca fiii săi să dobândească legături de rudenie cu fiii uniți și întâi stătători ai bisericii române prin care grecii prea lesne vor restabili înțelegerea de mai înainte cu latinii".
69. Hans Dieter Dopmann, *Mitropolit Grigorij Camblak i negovoto etnostenie kam Rimskata Carkva na Konstantzkija sabor*, în *Tarnovska Knizovna skola. 3. Grigorij Camblak Zivot i tvorcestvo*, Sofia, 1984, pp. 379-383.
70. Ulrich von Richental, *op. cit.*
71. L. Boisard, *L'église de Russie*, Paris, 1864, p. 154.
72. Filaret al Cernigovului, *op. cit.*, p. 240.
73. G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, București, 1969, p. 70..

Résumé

Grégoire Țamblac occupe une place particulière dans l'histoire de la culture et de la civilisation sud-est européenne. Né dans la deuxième moitié du XIV-^e siècle, Grégoire Țamblac est considéré le premier représentant de la littérature roumaine ancienne.

Ancien disciple du grand érudit Eftimie de Târnovo il a accompli ses études à Athos, d'où il part à Constantinople. En 1401 il vient à Suceava tant que messenger de la Patriarchie de Constantinople pour résoudre le conflit de celle-ci concernant la reconnaissance de Joseph I comme métropolite de la Moldavie. Il enseigne à l'Académie Princière de Suceava. Depuis 1415 il est métropolite de Kiev. Son œuvre la plus importante est *Le Martire du Saint Jean le Nouveau*. Ses écrits suivent le modèle de la littérature byzantine, surtout les œuvres de Manasses. La fin de son œuvre est intéressante du point de vue historique, car elle se rapporte aux événements de Moldavie au début du règne d'Alexandre le Bon.